

לשעה ולדורות

ל, י אחת בשנה... אחת בשנה

"וְכִפֹּר אֶהְרֹן עַל-קַרְנֹתָיו אַחַת בַּשָּׁנָה מִדַּם חַטָּאת הַכֹּפְרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם קִדְש־קִדְשִׁים הוּא לֵה'". פסוק אחרון זה בפרשת תצוה בא לסכם את חנוכת מזבח הקטורת והלכותיו. טרם נגש לעסוק בבעיות המיוחדות שבפסוק, הסיום והסיכום, מן הראוי להביא את דברי רבינו עובדיה ספורנו, העוסק בעצם השאלה מדוע סוגיא זו של מזבח הקטורת מופיעה בפרשת תצוה העוסקת בעיקר בבגדי כהונה, ולא בפרשת תרומה העוסקת במשכן וכליו.

וזה לשונו (ל, א ד"ה מזבח מקטר קטרת):

...ולא הזכיר זה המזבח עם שאר הכלים בפרשת תרומה, כי לא היתה הכוונה בו להשכין האל יתברך בתוכנו, כמו שהיה הענין בשאר הכלים, כאמרו (שמות כה, ח-ט) ... "וְשִׁכַּנְתִּי בְּתוֹכְכֶם. כָּל אֲשֶׁר אֲנִי מֵרְאֶה אוֹתָךְ אֵת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֵת תְּבִנֹת כָּל-כְּלָיו" [הרי שהמשכן וכליו נועדו 'להשכין האל בתוכנו' ומזבח הקטורת הוא אחד מכל כליו]. גם לא היה עניינו [של מזבח הקטרת] להוריד מראה כבודו בבית [הרי 'שני דינים' במשכן (א) השכנת השכינה (ב) מראה כבודו] כענין מעשה הקרבנות [פרק כ"ט כולו עוסק בחנוכת מזבח העולה לדורות], כאמרו [שם כט, מג בסוף הפרק ההוא כולו] "וְנַעֲדָתִי שְׁמָה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל". וכן העיד משה רבינו כאמרו (ויקרא ט, ו) "זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר-צִוָּה ה' תַּעֲשׂוּ וְיָרָא אֲלֵיכֶם כְּבוֹד ה'" [בסוגיית קרבנות המילואים ששימשו מבוא לקרבנות לדורות, שהם המביאים את כבוד ה' אל המשכן, אשר מבנהו וכליו גורמים להשראת השכינה]. אבל היה ענין זה המזבח לכבוד את האל יתברך אחרי בואו לקבל ברצון עבודת עמו בקרבנות הבוקר והערב [הם קרבנות התמיד אשר סדר הקרבנות פורט בפרק כ"ט כולו, ואותו כבוד ה' שהושג ויושג ע"י הקרבנות, מופיע אחרי השראת השכינה במשכן ע"י המשכן וכליו], ולשחר פניו במנחת קטורת, על דרך (דברי הימים-א טז, כט) "הָבֹה לֵה' כְּבוֹד שְׁמוֹ" [הרי כבוד ה' אמור] שְׂאוּ מִנְחָה [הרי קטורת אמורה] וּבְאוּ לְפָנָיו", עכ"ל הספורנו.

קטע ייחודי זה בפירוש הספורנו (מנוסח בסגנונו הקצר האופיני שלו) פורש לפנינו 'שלשה דינים' שונים הקשורים בהקמת המשכן וכליו, וחלוקתם בין פרשיות תרומה ותצוה.

הרי שנעשה כל הנדרש (משכן וכליו) כדי להשרות שכינה בישראל, אחר כך נעשה כל הנדרש (קרבנות תמיד של שחר ושל בין הערביים ע"י הכהנים אשר נתחנכו לכך) כדי לזכות בכבוד ה'. ואחרי כל זה נצטוינו לשחר את פניו ע"י הקטורת, על מזבח הקטרת הוא מזבח הזהב הוא המזבח הפנימי שבהיכל, לעומת מזבח העולה הוא מזבח הנחשת הוא מזבח החיצון שבעזרה (לכל אחד משני המזבחות היו שלושה שמות!). אלה ואלה בשם 'מזבח' נקראים, אלא שהראשון פועל בכיוון השראת השכינה והשני פועל כביטוי של ריצוי. הראשון פועל להוריד מלמעלה אל למטה, בעוד השני פועל להעלות מלמטה אל למעלה. המפתח לקביעת התפקידים השונים של המזבחות השונים הוא בעיקר במקום כתיבתם בתורה. (על מקום כתיבת מצוה בתורה, עיין בפרק הקודם ובפרשת ויקרא).

אחרי הפנייה הזאת לעיון במשנתו של הספורנו בענין המזבחות, אנו חוזרים עתה אל נושא המאמר הזה, והוא: הלכות שנצטוינו בהם לשעה ואלה שנצטוינו בהם לדורות, כאשר עיקר העיסוק (ואף התמיהה) היא בהלכות (בנצח של תורה) שנכתבו כדי ללמד הלכה לשעה בלבד.

כאשר אנו מעיינים בפסוק זה של סיכום וסיום, כמה וכמה שאלות ותמיהות מתעוררות:

א. כפל הלשון "אַחַת בְּשָׁנָה... אַחַת בְּשָׁנָה".

ב. כפל הלשון "וְכִפֶּר... וְכִפֶּר".

ג. חידוש "לְדֹרֹתֵיכֶם" בחלק השני של הפסוק לעומת היעדרותו בחלק הראשון.

שר התורה, ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק, בעל המשך חכמה הציע פתרון ייחודי להבנת הפסוק כולו על כל מרכיביו, כאשר דבריו (לפי הבנתנו אנו בנועם ובקיצור לשונו, כפי שנבאר את דבריו להלן) בנויים על שני יסודות לימודיים, האחד מבית מדרשו של הגר"א והשני מבית מדרשו של הרא"ם, הלא הוא הרב אליהו מזרחי, הידוע כגדול מפרשי רש"י על התורה.

שיטת הגר"א (דבריו מובאים להלן בהרחבה בפרשת אחרי מות):

בסדר העבודה של הכהן הגדול ביום הכפורים היו 'שני דינים' (א) דין אהרן (ואולי גם אלעזר) אשר יכול היה להכנס לקדש הקדשים כל אימת שרצה, ולא רק ביום כפור, כאשר אז 'עשה עבודה' על פי פרשת אחרי מות (פרק ט"ז) בפשוטו של מקרא, דהיינו שלש טבילות ושש קידוש ידים ורגליים. (ב) דין כהן גדול לדורות שיכול היה להכנס לקדש הקדשים רק פעם אחת בשנה, ואז 'עשה עבודה' ע"פ אותו פרק ט"ז במדרשו של מקרא, דהיינו חמש טבילות ועשר קידוש ידים ורגליים.

שיטת הרא"ם (ללא קשר ישיר עם פסוקנו):

יש להבחין היטב בין הפסוק בו הפועל קודם לנשוא, ובין פסוק בו הנשוא קודם לפועל. אם הפועל קודם לנשוא [כגון: "לא-תִּחַסֵּם שׁוֹר בְּדִישׁוֹ"], שם אפשר לדרוש "לא-תִּחַסֵּם" — 'מכל מקום', כלומר בלי התייחסות אל "שׁוֹר בְּדִישׁוֹ" דוקא (והיא דרשת חז"ל "לא-תִּחַסֵּם" — מכל מקום, כלומר, אסור לחסום את השור גם לפני שהתחיל לעסוק בדיש), באשר "לא-תִּחַסֵּם" הוא משפט בלשון הקודש שיכול לעמוד בפני עצמו (באשר יש לו נושא ונשוא עם פועל המחבר ביניהם), לכן אין צורך להגבילו ל"שׁוֹר" דוקא "בְּדִישׁוֹ". לעומת זאת כאשר הנשוא קודם לפועל [כגון "אֵת סְפִיחַ קְצִירָךְ לֹא תִקְצֹר" ולא כתיב 'לא תקצור את ספיח קצירך'], הרי שאז הנשוא הוא דוקא, ואי אפשר לנתק אותו מן הפועל ולומר 'מכל מקום'. הנימוק לכך הוא ש"אֵת סְפִיחַ קְצִירָךְ" אינו משפט בלשון הקודש (חסר לו פועל ויש בו רק נשוא!) ולכן בעל כרחו הוא צמוד אל "לא תִקְצֹר".

על פי שני יסודות אלה אנו מביאים כאן את דבריו של המשך חכמה (ויקרא טז, ג ד"ה בזאת יבא אהרן) העונים בטוב טעם ודעת על השאלות שעוררנו לגבי הבנת פסוק 'מורכב' זה. וזה לשונו:

וזה פירוש הפסוק בתצוה "וְכִפֶּר אֶהְרֵן עַל-קִרְבָּנָיו אֶחַת בַּשָּׁנָה", שזה מחוייב לכפר [לפחות] אחת בשנה [כלומר, ביום הכפורים כל כהן גדול בכל הדורות] וגם אהרן. אבל רשאי אהרן דוקא יותר מאחת בשנה, בכל שעה שהוא רוצה ומוצא עצמו מוכן לזה [כאשר אז יעבוד ע"פ פשוטו של מקרא בויקרא פרק ט"ז, דהיינו שלש טבילות ושש קידוש ידים ורגליים], רק שזה (אהרן) מוכרח לכפר [לפחות] אחת

בשנה. אכן לדורות ["לְדֹרֹתֵיכֶם"] "מִדָּם חֲטָאת הַכֹּפָרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יִכָּפֵר" שרק אחת בשנה, לא פעמיים בשנה רשאי לכפר. שלדורות שאין הענן שורה [במשך כל השנה כמו ששרה על המשכן כל ימי דור המדבר, כאשר למשכן של 'סתם יום חול' בתקופת המדבר היתה קדושה של משכן מקדש לדורות ביום הכפורים] אין רשאי להיכנס רק "אַחַת בַּשָּׁנָה" [וזאת עקב ההבדל העצום שבין דרגת הקדושה של תקופת המדבר לעומת המקדש לדורות]. לכן כתוב "אַחַת בַּשָּׁנָה יִכָּפֵר" [ולא "וכפר אחת בשנה", כאשר אז אפשר היה לפרש "וְיִכָּפֵר" על כמה פעמים, כאשר "וְיִכָּפֵר" אינו צמוד ל"אַחַת בַּשָּׁנָה". אבל "אַחַת בַּשָּׁנָה יִכָּפֵר" צריכים לפרש שרק "אַחַת בַּשָּׁנָה", ולא יותר, כמבואר ביסוד של הרא"ם] שעיקר הדיוק שרק אחת בשנה, לא פעמיים [כלומר, יותר מ"אַחַת"], עכ"ל שר התורה.

אולי נסכם עתה כיצד המשך חכמה קורא את פסוקנו: "וְיִכָּפֵר (ללא הגבלה) "אַהֲרֹן (דוקא) עַל-קִרְיַתֹּי אַחַת בַּשָּׁנָה (לפחות), מִדָּם חֲטָאת הַכֹּפָרִים". (לעומתו, כהן גדול "לְדֹרֹתֵיכֶם") – "אַחַת בַּשָּׁנָה (בלבד) יִכָּפֵר עָלָיו". הרי שפסוקנו קובע את דין כהן גדול אהרן לשעה ודין כהן גדול לדורות, לגבי סדר העבודה של יום הכיפורים. (בסוגית קדושת המשכן של משה לעומת המקדש לדורות, עיין להלן בפרשת פקודי).